

TOTALITARNA DRŽAVA I PRAVO

Dr Braco Kovačević*

Apstrakt: Totalitarna država apsolutno monopoliše sva područja ličnog i društvenog života. Građansko društvo je negirano političkim društvom, odnosno državom. U manipulativnom postupku partijsko - državne, oligarhijske monopolizacije koristi se nasilje i teror čija se upotreba opravdava instrumentalizacijom «totalitarnog prava» kojeg karakteriše postojanje temeljne norme oličene u voluntarističkoj političkoj volji. Podređeno političkoj moći, pravo postaje disfunkcionalno.

Кljučне ријечи: totalitarizam, totalitarna држава, право, totalитарно право, квазилегалност, квазилегитимност, сталјинизам, фашизам, нацизам.

Имајући апсолутну власт над свим подручјима личног и друшћеног живота, тоталитарне државе и тоталитарни режими ту власт темелје на насилју и терору којег ослањају и на право и законодавство.

Ријеч "totalitarizam" (лат. "totus" - сав, цио, потпун; новолат. "totalitas" - потпуност, цјеловитост; тал. "totalitario", "totalitarisimo") служи као израз за означавање неколико битних друшћених и политичких појава: идеологије и праксе свеопште државне интервенције у друшћене односе, праксе коришћења принудне силе над свим подручјима друшћеног живота, начин друшћеног живота у којем држава ставља под своју контролу сва подручја јавног друшћеног живота не допуштајући никакав облик артикулације критике и организовања опозиције систему, контроле и усмјеравања грађанског друшћа (и његовог укидања), државне monopolizације политичке власти, negације и рушења правног поретка, те negације индивидуа. Најједноставније рећено, totalitarizam је систем свеобухватне политичке владавине утемелјене на идеолошкој манипулацији, терору и brutalности. Totalitarizam тежи ostvarenju

---

* Редовни професор Универзитета у Бањој Луци

„totalne moći“ kroz politizaciju društvene i lične egzistencije i zato podrazumijeva potpuno ukidanje građanskog društva i ljudske privatnosti.¹

Sam termin, pa i pojam "totalitarizam", korišten je u različitim značenjima (počev i od Platonovog shvatanja "etičke države", pa preko Aristotelovog shvatanja države kao "najvišeg dobra", do savremenih shvatanja "demokratske države"), mada se sam termin pojavljuje u trećoj deceniji XX vijeka. Najprije su ga upotrijebili Musolinijevi protivnici da bi ga, potom, i sam Musolini sa svojim pristalicama, koristio kao oznaku za fašističku nacionalno-državnu monolitnost, čvrstoću i snagu. Smatra se da je prvi put izraz "totalitarizam" Musolini upotrijebio u povodu Prvog kongresa *Partito Nazionale Fascista* 22. juna 1925. godine rekavši: "*La nostra feroce volonta sara perselquita con ancor maggiore ferocia*" ("Naša divlja totalitarna volja biće provedena sa još većom divljinom").

Talijanski fašisti su termin "totalitarizam" koristili kao oznaku za moć sveobuhvatne partije, pokreta, režima i države (*stato totalitario*). Fašistička država je totalitarna jer je sveobuhvatna i dominantna u odnosu na druge institucije i područja društvenog života. U tom smislu Musolini decidno ističe da je "za fašizam sve u državi i ništa ljudsko ili duhovno ne postoji, i utoliko ima manje vrijednosti izvan države. U tom smislu fašizam je totalitaran a fašistička država sinteza svih vrijednosti, tumači, razvija i vlada cijelim narodnim životom".

Na isti ili sličan način su razmišljali i govorili i Musolinijevi saradnici i ideolozi. Tako je, na primjer, Alfredo Roko izrekao svoj "čuveni" fašistički i totaliristički stav: "*tuto nello Stato, niente al di fuori dello Stato, nulla contro lo Stato*" ("sve u državi, ništa izvan države, ništa protiv države"). Ovim stavom je negiran pojedinac pa i narod kao temeljni izvor prava, demokratije i suverenosti jer glavnim nosiocem suvereniteta postaje država ili, još potpunije, njen vođa ("otac nacije") čijoj je volji država apsolutno potčinjena.

Španski fašisti su koristili termin "totalitarizam" kao oznaku za "organski, jedinstveni, hijerarhijski i totalni režim" a njemački nacisti kao oznaku za svemoćnu "totalnu državu" i njene "totalne neprijatelje".

Kao što se vidi, riječ "totalitarizam" se u pojmovnom određenju veže za državu kao najmoćniju društvenu i političku instituciju. Postoje gledišta koja pojam "totalitarizam" dovode u isključivu vezu *sa političkom dimen-*

---

¹ E. Hejvud., *Političke ideologije*, "Zavod za udžbenike i nastavna sredstva", Beograd, 2005, s. 238.

zijom kontrole društva, ali i gledišta koja ovaj pojam dovode u vezu sa tehnološkom dimenzijom koordinacije društva.²

Prvo dovodi pojam "totalitarizma" u odnos sa *tehnološkim racionalitetom* ističući da na osnovu svoje tehnološke osnove savremeno industrijsko društvo teži totalitarizmu. Riječ "totalitaran" ne podrazumijeva samo terorističku političku koordinaciju društva, već i neterorističku ekonomsko-tehnološku koordinaciju društva koja djeluje posredstvom postupka manipulisanja potreba imajući za cilj sprečavanje efikasne opozicije sistemu. U obilježja totalitarizma se mogu svrstati postupci i pojave manipulisanja potrebama koji se odvijaju kroz pseudode-mokratizaciju u sferi potrošnje, osiguranja eksploatacije i potiskivanja revol-ta, terorističkog potiskivanja opozicije te organizovanja kontrarevolucije u obliku fašizma.

Uzimajući za primjer američko društvo kao paradigmatičan model visokorazvijenog društva kojeg će slijediti manje razvijena društva ovo gledište govori o fašističkoj tendenciji ističući: "Pitanje je da li u S.A.D vlada fašizam. Ako se pod tim podrazumijeva postepeno ili brzo ukidanje ostatka pravne države, organizovanje paravojnih jedinica kao što su *Minuteman*, davanje policiji vanrednih punomoćja, kao što je na primjer zloglasni *Noknock Law* koji ukida nepovredivost stana, ako se pogledaju sudske odluke tokom posljednjih godina, ako se zna da su posebne jedinice u Sjedinjenim Državama, tzv. *conunter-insurgency*, podučene za mogući građanski rat, ako se pogleda na bezmalo već direktnu cenzuru štampe, televizije i radija, onda se po mom mišljenju s puno prava može govoriti o začetku fašizma. Naprotiv uvijek se iznova prigovara da u Americi postoji još uvijek mnogo više prostora za radikalnu kritiku nego danas, na primjer u Francuskoj. To je tačno, ali se to da svesti na to da američko društvo još za sada može sebi dozvoliti ovu kritiku, budući da ona ostaje bez dejstva". Treba pomenuti još jednu indikativnu činjenicu koja se odnosi na političku upotrebu psihijatrije i psihijatrijsko proganjanje političkog mišljenja. Naime, u SAD je 1950. godine stvoreno šest koncentracionih logora, u koje bi, prema odluci predsjednika, mogli da budu strpani svi oni koji ugrožavaju "opštu sigurnost", oni kojima čak ne bi bilo ni suđeno. Ova činjenica "američke demokratije" neodoljivo podsjeća na Platona koji iz svoje

---

² O ovome potpunije u: K. Čavoški, *O neprijatelju*, "Prosveta", Beograd, 1989; K. Friedrich, *Z. Brzezinski Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, 1956; B. Gross, *Friendly Fascism*, Boston, 1982; K. Kosik, *Dijalektika krize*, „Mladost“, Beograd, 1983; B. Kovačević, *Država: pravna i totalitarna*, "Pravni fakultet-Centar za publikacije", Banja Luka, 1999; B. Kovačević, *Od utopije do totalitarizma*, "Svetovi", Novi Sad, 1995; I. Svitak, *Glavom kroz zid*, "Mladost", Beograd, 1986.

"Države" isključuje pjesnike, jer kao individualisti, unose "opasne misli" u javnost. Ili, ona podsjeća i na Kleona, koji je živio poslije Perikla u Atini i koji je smatrao da su intelektualci velika pogibelj za opstanak: "prosti ljudi" su za državu podobniji od intelektualaca, jer intelektualci u sve sumnjaju i sve dovode u pitanje. Konačno, sve to zajedno podsjeća i na Orvelovu 1984. u kojoj se neistomišljenici tretiraju kao disidenti, a disidenti kažnjavaju "brisanjem iz istorije". Ali, vratimo se prethodnom mišljenju. Prema njemu, američki fašizam izgledaće drugačije od onog njemačkog ili talijanskog jer se i američko društvo razlikuje od talijanskog iz 1922. godine ili njemačkog iz 1933. godine. Harizmatске vođe, personifikovane u liku Hitlera ili Musolinija, više nisu nužne. Američki fašizam će vjerovatno biti prvi koji je na vlast došao demokratskim putem i demokratskom podrškom naroda.³

Drugo gledište ističe da sama po sebi tehnologija ne prouzrokuje totalitarizam, i dodaje da se stvara savremena *korporativna država* kao izraz koncentracije moći Velikog biznisa i Velike Vlade. I tzv. "raširena logika" mondijalnog kapitalizma okrenuta je "ka mnogo koncentrisanoj, beskrupuloznoj, represivnoj i militarističkoj kontroli partnerstva Velikog biznisa i Velike vlade, koji da bi sačuvali privilegije ultrabogatih, korporativnih moćnika i starješina u vojnom i civilnom poretku, guše prava i slobode drugih ljudi kako kod kuće, tako i preko granice. To je *prijateljski fašizam*". Prema ovom mišljenju, osnovu fašizma treba tražiti u otuđenosti Velikog biznisa, aristokratije i vojske čija nacionalistička vlada uspostavlja apsolutnu kontrolu nad društvom i čitavim svijetom. Kada ovakav tip fašizma naziva "prijateljskim" ovo gledište nastoji da pokaže da fašizam ne mora da ima grube oblike u kojima se manifestovao u klasičnim oblicima u Njemačkoj ili Italiji. Naprotiv, fašizam ne mora da zahtijeva vladavinu jedne partije niti glorifikaciju vođe i države, niti obaranje legislative, niti poricanje razuma. Time se ne poriče postojanje demokratije već, naprotiv, ističe da je ona pogodna forma instrumentalizacije represije i nasilja. Glavno sredstvo terora on vidi u strahovitoj manipulaciji koju obavlja Veliki biznis, u porastu upravljanja informacijama, sviješću, potrebama i interesima. Sredstva masovnog informisanja se ne pokazuju kao sredstvo prosvjećivanja, nego kao sredstvo masovnog zaglupljivanja čija falsifikovana informacija najčešće navodi na pogrešne zaključke kako bi se poredak prihvatio. Tako je "prijateljski fašizam" više okrutniji od "klasičnog" jer "Velika vlada manje pljačka od, a više za Veliki biznis". Iz proteklih gledišta se izvodi zaključak da Amerika može biti prva zemlja u koju fašizam može da uđe kroz

---

³ H. Markuze, *Kontrarevolucija i revolt*, "Grafos", Beograd, 1979; H. Markuze, *Merila vremena*, "Grafos", Beograd, 1978.

demokratsku strukturu politike. On nabraja i načine na koje se to može izvesti; koncentracijom moći Velikog biznisa i Velike vlade, potkopavanjem demokratskih institucija, upravljanjem informacijama, sviješću i potrebama ljudi, jačanjem sistema upravljanja i metoda prihvatanja sistema, stvaranjem suptilnih metoda terora koji ljude pretvaraju u masu usamljenih, apatičnih, atomizovanih i izolovanih individua koji traže supstitute utjehe i olakšanja u drogi, sektama, kultovima, seksu pa i raznim oblicima ludila. Sve je to stvarnost jednog totalitarnog svijeta u kojem ljudi ne predstavljaju ništa, svijeta koji je u osnovi fašizovan. U njemu država ima ulogu "arhitekta konzervativnog konsenzusa"; to je "pozitivna država" sa sistemom "repressivnog upravljanja"; to je "fašizam bez suza", "fašizam sa humanim licem", odnosno "prijateljski fašizam". Kada identifikuje totalitarizam i kada termin "fašizam" češće upotrebljava od termina "totalitarizam", ovo gledište zapravo nastoji da jedan apstraktni politološki termin zamijeni efektivnijim i lakše prepoznatljivim terminom.

Treće gledište je ono koje analizirajući američko društvo ističe da njime upravlja "elita vlasti" sastavljena od šefova državne egzekutive, vojnih starješina i vodećih ličnosti kapitalističkih korporacija. Prema ovom mišljenju, privredom vlada 200-300 korporacija, politički poredak se pretvorio u centralizovanu izvršnu organizaciju a vojni poredak u najskuplju i najveću vladinu ustanovu. Razmatrajući posljedice totalitarnih, fašističkih tendencija na svakodnevni život ističe se da su najznačajnije slijedeće: stalna inflacija, recesija i velika nezaposlenost. Upravo, zato su najviše ugroženi ljudi sa nižim i srednjim primanjima dok bogati postaju još bogatiji, ekonomski i politički moćniji. To je ta američka "elita vlasti" koja po svaku cijenu koristi korporativnu državu radi ostvarenja svojih ekonomskih i političkih ciljeva kako u svom društvu, tako i prema zahtjevima sopstvenih interesa i u cijelom svijetu.

Iz prethodnih gledišta vidi se da je totalitarizam politički ali i tehničko-tehnološki fenomen. I dok se u tehnološkom pogledu totalitarizam dovodi u odnos sa tehničko-tehnološkom koordinacijom društva, dotle se u političkom pogledu on dovodi u vezu sa političkom koordinacijom, kontrolom i organizacijom društva. Pogledajmo neka od tih gledišta.

Jedno apostrofira ulogu *terora* u totalitarnim režimima i oblicima političke vladavine. Pri tom se pravi distinkcija između ranijih oblika despotizma i modernog totalitarizma ističući da glavnu razliku treba tražiti u većem stepenu dominacije političkog režima nad podanicima, dominacije koja ukida bilo kakav oblik autonomije ljudi. Dakle, za totalitarizam je karakteristično da "političko društvo" podređuje i dokida "građansko druš-

tvo". Totalitarnu državu ne karakteriše monolitna struktura nego koegzistencija dvojake vlasti – vlasti države i stranke. U politici totalitarne vlasti mjesto pozitivnih zakona zauzima totalni teror. Teror postaje totalan kada prestane ovisiti o opoziciji, on je najviša vlast kada mu više niko ne stoji na putu.⁴

Drugo pridaje značaj fenomenu *ideologije* smatrajući da upravo ideologija predstavlja bitnu komponentu po kojoj se moderni totalitarni oblici vladanja razlikuju od tradicionalnih nedemokratskih režima. Totalitarizam i nije ništa drugo do politička posljedica postojanja i otjelovljenja političke ideologije u društvenom životu. Totalitarni politički režimi su "ideološki" politički režimi, odnosno "ideokratije".

Treće govori o postojanju *opštih političkih karakteristika* totalitarizma i ističe da se totalitarna država temelji na: prevlasti birokratskih aparata nad formalno izabranim tijelima, zamjeni izbora imenovanjem "odozgo" iz birokratskih struktura, dominaciji jedne partije, zabrani opozicije, zabrani samostalnih političkih inicijativa, te monopolizacije sredstava informisanja.

Četvrto upotrebljava izraz "*hidraulično društvo*" kojeg obilježavaju pojave kao što su: postojanje snažne i od društva jače države, armije koja je dio birokratije, religija koja je povezana sa državom, špijunaža, totalni teror i totalno potčinjavanje, te atomizacija i usamljenost individua.⁵

Peto govori o *diktaturi* pod kojom podrazumijeva *vladavinu jedne* ili *više osoba* koje prisvajaju ili monopolišu vlast države izvršavajući je bez novih ograničenja. U tom smislu razlikuje: *jednostavne diktature*, u kojima diktator svoju vlast izražava pomoću apsolutne kontrole nad tradicionalnim sredstvima prinude (policija, armija, sudstvo); *cezarističke diktature* u kojima je diktator prinuđen da osvoji javnu podršku i masovnu bazu podrške svoje vlasti; *totalitarne diktature* u kojima postoji monopol prinude koji se rasprostire na sva područja privatnog i društvenog života. U tom smislu totalitarnu državu karakteriše prelaz države koja se temeljila na zakonima u policijsku državu, prelaz od raspršene vlasti liberalne države u koncentraciju vlasti totalitarnih država, postojanje monopolističke državne partije, prelaz od pluralističke u totalitarnu kontrolu što za posljedicu ima nemogućnost pravljenja razlike između društva i države jer je društvo totalno prožeto državom i kontrolisano. Kontrola se postiže metodama uspostavljanja principa vođstva od "vrha" do "dna", sinhronizacijom svih društvenih

---

⁴ H. Arendt, *Izvori totalitarizma*, „Feministička izdavačka kuća 94“, Beograd, 1998; H. Arendt, *Totalitarizam*, „Politička kultura“, Zagreb, 1996; H. Arendt, *O nasilju*, Alexandria Press, Beograd, 2002.

⁵ K. Wittfogel, *Orijentalne despotije*, „Globus“, Zagreb, 1988.

organizacija kako bi ih država koristila i kontrolisala, stvaranje elite koja kontroliše masu, atomizaciju individua, ali i njihovo uključivanje u masovne organizacije gdje su još više izolovane i monopolisane. S tim u vezi, treba pomenuti i teror kao upotrebu nasilja kao stalne prijetnje.

Šesto ističe da u prvi plan za oznaku totalitarizma i totalitarne države treba istaknuti njenu **političku dimenziju**, i kao osnovne karakteristike totalitarne diktature ističu se pojave kao što su: postojanje oficijalne ideologije, masovne partije, tajne policijske kontrole i monopolizacije sredstava informisanja, ekonomije i vojske.

Kao što se moglo vidjeti, teoretičari koji ističu političke aspekte totalitarne države najčešće ih vezuju za državu koja je svemoćna i koja individue svodi na automatizovane i usamljene pojedince s uskraćenim političkim pravima i pravnim sredstvima izražavanja, odnosno koja zato što je svemoćna jeste i neodgovorna, jer prisiljava i podređuje, kontroliše, zastrašuje i manipuliše. U cjelini, najčešće se fenomen totalitarne države dovodi i u vezu sa političkom partijom iz koje država i vođa države proizilaze i koji državu kontrolišu. Država je ta koja kontroliše, usmjerava i reguliše "građansko društvo", nekontrolisano uspostavlja i ruši pravni poredak, monopolizuje i centralizuje vlast, negira individue. Antropološki nihilizam je, dakle, logična posljedica postojanja totalitarne države, čije su teorijske konture prisutne u teorijskim gledištima mnogih teoretičara.

Još je u antičkim vremenima Platon isticao da država mora biti apsolut koji će u cjelini regulisati: bračne odnose, religiju, umjetnost, zakone i ponašanje pojedinaca. Ništa nije smjelo ugrožavati stabilnost države te će, stoga, pjesništvo i pjesnike proglasiti "neprijateljima" zato što u javnost unose "opasne misli". Upravo, zbog ovih svojih misli, kao i onih koji se odnose na kritiku demokratije ("Demokratija se rađa kada siromašni, poslije pobjede, ubiju dio svojih protivnika, druge proganjaju i podijele s ostalima upravu i javne funkcije"), Platon će biti okrivljen za inspiratora i utemeljitelja totalitarizma. Takođe, i Aristotel će smatrati da je država najmoćnija društvena zajednica, Luter i Toma Akvinski da je "vlast od Boga" te da podanici moraju biti apsolutno pokorni, jer apsolutna vlast traži apsolutnu pokornost. Makijaveli će vladanje odvojiti od morala ističući da vladar mora biti lukav, zao i bezobziran, te da se u svojoj bezobzirnoj vladavini mora pridržavati principa "*finis sanctificat media est*" ("cilj opravdava sredstvo"); politika je područje manifestacije sile a vladar ne može biti podložan zakonima i moralu. Jer, kada je u pitanju politički interes "otpada svako razmišljanje o pravdi i nepravdi, o dobroti i okrutnosti, o slavnom i neslavnom ponašanju, zapravo, zanemarujući svaki obzir treba

slijediti onu odluku koja joj spašava život i čuva slobodu". Tehniku političke vladavine Makijaveli izvodi iz apsolutnosti političkog uspjeha utemeljenog na moralnoj bezobzornosti. U politici ništa ne znači savjest i sramota, već samo sila koju treba primijeniti uvijek "kad se za to ukaže prilika". Hobs je smatrao da je država proizvod čovjekove prirode; po svojoj prirodi čovjek je rđav, upravo takva rđava priroda stvara sukobe među ljudima; "čovjek je čovjeku vuk" ("*homo homini lupus est*") u društvenom stanju "rata svih protiv sviju" ("*belum omnium contra omnes*"). Država je rezultat društvenog ugovora koji obezbjeđuje zajedničku sigurnost i zajednički opstanak tako da je monarh apsolutni suveren kojem podanici ne mogu oduzeti pravo vladanja: građanska prava i slobode u ovakvoj državi ne mogu postojati. I prema Hegelovom mišljenju, država je apsolut koji ostvaruje "jedinstvo" i "slobodu" individua: "sloboda" se može ostvariti samo u državi. Suprotno ovakvom gledištu, Marks je smatrao da je država institucionalni aparat nasilja a da je klasna pravda osnova utemeljenja "pravne države" i proleterske vlasti. Lenjin ide "korak dalje" ističući da je država instrument sistematskog nasilja a da diktatura proleterijata u tom pogledu ne može biti vezana nikakvim zakonima: osnovu pravde treba tražiti u komunističkom "revolucionarnom" mišljenju. Tako je nanovo uspostavljena idealistička konstrukcija koja je stvarnost proizvodila iz mišljenja stvarnosti a ne iz same stvarnosti.

Kao što se iz prethodnih gledišta moglo vidjeti, panetatiistička totalitaristička shvatanja posmatraju državu kao instituciju koja je jača od društva i koja pokorava, koja kontroliše, reguliše i usmjerava "građansko društvo", ruši pravni poredak odbacujući prava i slobode ljudi, monopoliše i centralizuje političku vlast i političku moć, depersonalizuje i apsolutno negira individue.

Treba reći da se izraz "totalitarizam" ne koristi samo kao oznaka za državu, nego i kao oznaka za druge značajne entitete, kao na primjer, kao oznaka i za *političke sisteme* tako što se ističe da su višepartijski sistemi demokratski a jednopartijski (fašistički, nacistički, "komunistički") totalitarni. Ovakvo ne naučno, nego ideološko shvatanje totalitarizma, naročito je nakon Drugog svjetskog rata imalo za cilj vrijednosnu kritiku jednih (socijalističkih) a vrijednosnu odbranu drugih političkih sistema, a američkog posebno. Zapravo, ono nije predstavljalo ništa drugo do ideološku i propagandnu osnovu američke ideologije u hladnom ratu.

Prethodno simplicifirajuće gledište pojam "totalitarizma" određuje isključivo kao karakteristiku jednopartijskih sistema te, stoga, nije u mogućnosti da vidi da je totalitarizam veća ili manja karakteristika partijskih

sistema, država, političkih zajednica. S tim u vezi izraz "totalitarizam" se upotrebljava u vrijednosno-negativnom značenju kao oznaka kojom se nastoji diskvalifikovati vrijednost nekog poretka.

Takođe, često se termin "totalitarizam" odvaja od pojave tzv. "**masovne demokratije**" pod kojom se podrazumijeva masovno, tzv. "demokratsko" učešće pojedinaca i grupe u političkoj organizaciji društva. I ovaj postupak je simplicifirajući i, stoga, pogrešan jer neće ili ne želi da uvidi da je masovna demokratija farsa i, zato, u suštini prožeta totalitarizmom. U "masovnom društvu" je narod pretvoren u "masu" i stoga obespravljen. Kriterijum postojanja demokratskog pokreta ne može biti masovno učešće (jer je to bio slučaj u fašističkoj, nacističkoj, staljinističkoj ili neototalitarnoj državi), nego *donošnje odgovornih demokratskih odluka*. Upravo, polazeći od toga, može se reći da je totalitarizam oznaka i za politički postupak pretvaranja individua u masu, oznaka za političku proizvodnju izmanipulisane mase koja postaje objektom terorističke politike i predmetom političke manipulacije.

Izraz "totalitarizam" treba koristiti i kao oznaku za **terorističko podređivanje duhovnih sfera**: nauke, umjetnosti, kulture, obrazovanja, vrijednosti, morala. Sve to jasno pokazuje da je za totalitarizam karakterističan *antropološki nihilizam*. U totalitarnim državama se provodi postupak atomizacije individua, naravno i onda kada se individue nastoje masovno organizovati, sve s ciljem da se nad njima uspješno provode postupak socijalne i političke kontrole. Totalitarna država postoji upravo tako što „u neprekidnom nastojanju da se unište sve postojeće društvene i svaka spontana kristalizacija društvenog života, i da se nadomjeste organizacijama nametnutim od države. U savršeno totalitarnom društvu nije dopušten nijedan oblik ljudske aktivnosti – ekonomski, intelektualni, politički – ako ga država nije planirala ili odobrila, a ljudi – pojedinci se smatraju nacionalizovanim vlasništvom države“.⁶ Upravo zato se nesmetano mogu proganjati i uništavati, a mogu samo zato što u totalitarnoj državi dolazi do promjene skale vrijednosti u kojoj, u manjoj ili većoj mjeri, bitnu ulogu imaju: vođa; organizacija; ideologija; partija; obožavanje *status quoa*; veličina moćnih; utopljenost u organizaciju i poslušnost državi, partiji i naciji.⁷

---

⁶ L. Kolakowski, *The Euro-communist Schism*; Cit. prema: B. Horvat, *Politička ekonomija socijalizma*, "Globus", Zagreb, 1984, s. 58.

⁷ „U modernim diktaturama strašno je to što za njih naprosto ne postoji nikakav presedan. Njihov se kraj ne može predvidjeti. U prošlosti ljudi su prije ili kasnije svrgnuli svaku tiraniju oslanjajući se na ljudsku prirodu, koja je u svojoj biti uvijek čeznula za slobodom. Međutim,

Totalitarna diktatura ostvaruje kontrolu nad društvom tako što vrši izolaciju kontrolu pojedinaca, a ta se atomizacija efikasno ostvaruje i kroz sistem organizovanja masa. Članovi društva se suočavaju "sa svemoćnim državnim aparatom i svode se na atomizovane pojedince kojima su uskraćena politička i pravna sredstva izražavanja ili kontrole".

Diktatura je neograničena vlast pojedinaca, klike ili formirane većine u društvenim, političkim i pravnim uslovima u kojima su parlament, izbori i demokratske institucije nebitni. Moderne diktature (totalitarne diktature) su vlasti manjine, ali a razliku od "klasnih" diktatura u njima postoji masovni pokret, masovna ideologija i državno upravljanje i dirigovanje svim oblastima života građana. Zatvoren sistem vlasti je bitno obilježje modernih diktatura: vlast je nametnuta tako da narod ne učestvuje u političkom odlučivanju nego u glasnom zahvaljivanju Vladi, Državi, Partiji, Vođi. U totalitarnim diktaturama političko djelovanje se temelji na predstavi o jedinstvu naroda (nacije, rase), vlade i partije. Uloga racionalnih stanovišta i vrijednosti opada jer na emocijama masa totalitarne diktature temelje svoju vlast. Takva vlast je zatvorena i nekontrolisana, i postoje birokratski aparati ugnjetavanja stanovništva. Teror i strah su takođe bitne komponente modernih diktatura. Čovjek u modernim diktaturama je redukovan na objekat aparata vlasti, a sredstva kojima se ostvaruje instrumentalna i funkcionalizirajuća uloga redukovanja osoba su propaganda, teror, kontrola sredstava informisanja, tajna policija. Totalitarne diktature militariziraju društvo i pretvaraju osobe u bezvoljno oruđe političke vladajuće elite. U cjelini posmatrano, nasilje prožima totalitarne diktature, a ono se manifestuje u teroru, propagandi, odbacivanju kritičkog mišljenja, likvidaciji slobode pojedinaca i prava građana, psihozi vanrednog ali trajnog ugrožavanja Države, ugrožavanju ljudskih vrijednosti, kulture i smisla ljudskog življenja.

Totalitarizam kao najrepresivniji politički sistem karakteriše se prije svega razaranjem granice između države i društva i totalnom politizacijom društva pomoću monopolističke partije.

Kao što se moglo vidjeti, totalitarizam predstavlja veoma kompleksnu društvenu pojavu u okviru koje se tehničko-tehnološki i politički proizvode takvi društveni odnosi u kojima se individue pretvaraju u obespravljenu

---

mi jednostavno ne možemo pouzdano reći da je ljudska priroda, stalna. Uzgojiti ljudsko pleme koje neće slobodu možda je jednako moguće kao i uzgojiti krave bez rogova. Inkvizicija je ukinuta. Ali ona nije na raspolaganju sredstava moderne države. Radio, cenzura, tiskana riječ, standardiziran odgoj i tajna policija su se izmijenili. Masovna sugestija u poslednjih dvadeset godina razvili su se u znanost, ali još uvijek ne znamo koliko će biti uspješna". G. Orwell u: J. Škvrecky, *Mirakl*, „GZH“, Zagreb, 1987, s. 13.

masu, u kojima se stvara masovna lažna svijest i jezik kao sredstvo masovne političke manipulacije, pojava u okviru koje se proizvodi politička ideologija, propaganda i politički mitovi, različiti oblici fizičkog i simboličkog nasilja. Negacija individua, odnosno antropološki nihilizam je logična politička posljedica postojanja totalitarnih posredovanih društvenih odnosa. Totalitarna država je država "zatvorenog društva", odnosno društva u kojem postoji otpor promjenama, društvo u kojem je socijalna pokretljivost smanjena, društvo koje adaptira osobe na *status quo*. Tako se pojam "totalitarizma" pojavljuje kao neophodna i bitna komponenta razumijevanja fenomena neofašizma i neofašističke države "novog svjetskog poretka", kao što je, s druge strane, za jasniju i potpuniju predstavu neofašizma, neophodno objasniti neke savremene pojmove i pojave kao što su: "neoliberalizam", "neokonzervativizam", "nova desnica", i sl.

U totalitarnim državama ne postoje, ili fiktivno postoje: tržišna privreda, parlamenti, zakoni, nezavisno sudstvo, slobodni građani, ljudska prava i slobode. U situaciji kada država kontroliše društvo, kada je „jača od društva“ kojeg sebi pokorava, onda država ruši pravni poredak. Iako je država posredovana pravom, ipak totalitarna država **ruši pravni poredak**, pravni sistem i legislativu i temelji se na ideološkom i političkom voluntarizmu. Legalni poredak je, zavisno od tipa totalitarne države (staljinističke, nacističke, fašističke, socijalističke, nacionalističke), narušen upotrebom voluntarističkih kategorija kao što su: *istorijski interes; klasni interes, nacionalni interes, rasni interes, viši interes, partijski interes, državni interes, revolucionarni interes*, i slično. Uzmimo za primjere staljinizam, fašizam i nacizam kao paradigmatične modele totalitarnih država u kojima pravo zadobiva ideološku, voluntarističku i političko-pragmatičku funkciju.

Staljinizam - se izgrađivao na manipulativnoj retoričkoj priči o vlasti većine koja će kontrolisati ekonomsku moć države koja će kasnije *odumrijeti*, odnosno nestati; svi će tada vladati i zadovoljavati svoje potrebe u komunizmu („od svakog prema radu, svakome prema potrebama“).⁸ Iako je stvarnost bila drugačija, ljudi su bili prinuđeni da vjeruju u ovu priču. A, što se dešavalo u praksi?

Država je oduzela zemlju kulacima, mnoge je od 1929. likvidirala, a neke protjerala u sibirске koncentracione logore. Broj mrtvih je ostao nepoznat.

Da bi pokrenuo društvene snage u cilju provođenja brze industrijalizacije, nacionalizacije i eksproprijacije, staljinistički režim se sistematski

---

⁸ Potpunije vidjeti u: J.V.Staljin, *O osnovama lenjinizma. K pitanju lenjinizma*, "Kultura", Beograd, 1945; J.V.Staljin, *Pitanja lenjinizma*, Beograd, 1946.

koristio terorom. Staljinistički koncept "diktature proletarijata" stvorio je totalitarnu državu sa koncentracionim logorima, o čemu posebno piše Solženjicin u svom djelu *Arhipelag Gulag*. Solženjicin daje topografsku skicu koncentracionih logora ističući da Arhipelag obuhvata 8 % zemlje za koju su njeni ideolozi i političari pragmatičari tvrdili da je "socijalistička". Patološki um je toliko bio razvijen da se čak isticalo da Gulag priprema osnove "socijalističke izgradnje". Ali, ne bi tu bilo ništa neobično da Solženjicin dovodi u vezu Gulag sa staljinizmom; neobično je što tvrdi, a potom i nastoji da argumentuje da je svjetska revolucija stvorila Gulag, odnosno da je Gulag rođen "pucnjima s Aurore". Gulag su omogućili: ideološki koncepti "Avangardne teorije", političko djelovanje "Avangardne Partije", "široko tumačenje" zakonodavstva, kao i drugi faktori.⁹

Kao totalitarna, **socijalistička država** je država „diktature proletarijata“ koja, kako Lenjin kaže, „nije vezana nikakvim zakonima“ i čija se vlast „ni s kim ne dijeli“. Izvorište prava može biti samo „pravna svijest i savjest“; parlamentarizam treba ukinuti jer „tlači i gazi narod“. Pravo je nešto što proizlazi iz voluntarističke «revolucionarne svijesti» i «revolucionarne savjesti» (Lenjin) i zato su osnovna ljudska prava dovedena u pitanje. Razloge zašto su u socijalističkim društvima dovedena ljudska prava u pitanje treba tražiti u slijedećim pojavama: izgradnje političkog sistema na monističkom principu - jedna klasa-jedan interes-jedan politički subjekt; spoju države i partije (partijska država, politička država, državna partija); izgradnje jedinstvene vlasti (i izostanka podjele vlasti, tj. principa koji je Monteskje zagovarao i zahtijevao «da vlast zaustavlja vlast»); nemogućnosti izgradnje nezavisnog sudstva i odgovorne uprave; nemogućnosti izgradnje nezavisne policije; etatizaciji društvenih odnosa (snaženju vlasti i koncentraciji moći u izvršnoj vlasti); političkom voluntarizmu i samovolji, te zloupotrebi vlasti od strane njenih nosilaca; ugroženosti individualnosti, autonomije, prava i sloboda; nedemokratizmu.

Dakle, socijalistička društva su afirmisala političku državu negirajući koncept građanskog društva i pravne države. Afirmišući politički voluntarizam, subjektivizam i samovolju, socijalistička država je negirala ljudska prava i slobode.

Fašizam – njegova pojava poslije Prvog svjetskog rata bila je znak da je liberalno društvo zapalo u stanje dezorijentacije, bezizlazja i razočarenja.

---

⁹ A. Solženjicin, *Arhipelag Gulag 1918-1956*, t. I-II, „Rad“, Beograd, 1988; V. Zaslavski, *Neostaljinistička država*, „Naprijed“, Zagreb, 1985; J. Ellestein, *Historija staljinskog fenomena*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1980; G. R. Wesson, *Communism and Communist System*, New York, 1978.

Pesimizam, antiliberalizam i antiintelektualizam predstavljali su povoljno tlo za pojavu konzervativnih, antidemokratskih i nacionalističkih ideja. Fašizam je bio *odgovor na krizu* poslijeratnog društva, duhovnu dezorijentaciju i političku nestabilnost. Bio je i izraz straha od boljševičke revolucije i socijalizma. U svojoj suštini, fašizam je bio suprotstavljen liberalnim institucijama, demokratiji i parlamentarizmu. Fašisti su smatrali da je demokratija neefikasna, parlament besmislena "brbljaonica" i da ljudi žele nešto što je snažnije, moćnije i efikasnije, a to je vojna diktatura.

Da bi srušili parlamentarizam i demokratiju, fašističke vođe su pozivale na ulogu i značaj vrijednosti *volje* i *akcije*, *mitova* i *rituala*, *tradicije* i *plemenske odanosti*. Suprotstavljajući se liberalizmu, parlamentarizmu, marksizmu i boljševizmu, demokratskom nasljeđu Francuske revolucije iz 1789. i socijalističkoj revoluciji iz 1917. godine, fašisti su nastojali da stvore novi svijet. "Zastupamo nove principe u svijetu, kaže Musolini, i dodaje: zastupamo prave kategoričke, konačne antiteze svijetu demokratije, svijetu koji se još uvijek drži fundamentalnih principa postavljenih 1789. godine".

Fašizam se *suprotstavio liberalizmu* zato što su njegove vođe i ideolozi smatrali da liberalno društvo obezduhovljava osobe tako što kod njih razvija materijalističku orijentaciju čiji je najveći ideal stvaranje novca. Takva materijalistička orijentacija onemogućava razvijanje uzvišenih osjećanja, idealizma, plemenitosti, heroizma, i uopšte onemogućava posvećenost višim ciljevima. Liberalizam je opasan jer isticanjem slobode pojedinaca, podstiče njihovu međusobnu konkurenciju i sukobe koji razaraju nacionalno jedinstvo.

Fašizam se *suprotstavio marksizmu* videći u njemu velikog neprijatelja koji svojim idejama klasnih sukoba dijeli i razara homogenost nacije. Marksistički poziv ujedinjenju radnika svijeta ("proleter i svih zemalja ujedinite se") fašisti su doživljavali kao smrtno opasnu sa stajališta jedinstva nacionalne zajednice. Suprotstavljajući se proleterskom internacionalizmu, isticali su da se proleterijat mora uključiti u naciju te da će to uključenje okončati klasne sukobe koji razaraju državu i naciju. Tako će ljudi svoje klasne razlike prevazići korporativnim pomirenjem odnosa između kapitala i rada, kapitalista i radnika, stvarajući uzvišena osjećanja nacionalnog zajedništva.

Fašizam se *suprotstavio prosvjetiteljstvu* i uopšte tradiciji racionalizma suprotstavljajući im veličanje volje, osjećanja, nagona i iracionalne energije. Prema fašističkom mišljenju, racionalizam uvodi kritičku analizu koja doprinosi tome da razum razvija sumnju, slabi volju i sprečava

nagonske akcije. I upravo, veličajući nagonske, agresivne akcije ("direktnu akciju"), fašisti su podsticali borbenost, militantnost, agresivnost, brutalnost i nasilje. Obukli su uniforme, formirali privatne vojske, paradirali ulicama, unosili strah među ljude i uzdizali rat kao vrhovnu vrijednost. obračujući se nagonima i emocijama kao sredstvima integracije nacionalne zajednice, fašisti su pothranjivali iracionalne želje, nagone i iracionalne strasti koji su blokirali razumsko, kritičko i racionalno promišljanje.

Osnovno obilježje ideologije fašizma ("*fašio*" - *il fascio*, što znači snop - *fascies*), predstavlja nadmoć cjeline nad dijelovima.¹⁰ A, autoritativni predstavnik cjeline je **nacija**. Svoju koncepciju talijanske nacije i nacionalizma fašizam je suprotstavio njemačkom rasizmu koji je ispoljavao otvoren prezir prema italijanskoj naciji. Nacija je shvaćena kao životna zajednica ljudi odnosno, kako se to ističe u programu *Il Partito Nazionale Fascista* - "jedan organizam i vrhunska sinteza svih vrijednosti, materijalnih i kulturnih". Individuum je potpuno integrisan u naciju a klasne protivrječnosti i klasni antagonizmi se prevazilaze osjećajem pripadnosti svojoj naciji i korporativnim organizovanjem države. Iz nacije se stvara **elita** koja predstavlja, kako Musolini kaže, "izbor najvrednijih, izjednačavanje najčestitijih". Kao takva, **elita** ima pravo da nameće svoje zakone. Iz fašističke koncepcije nacije i elite izvodi se i princip **Vodstva** i "**Vode**": na vrhu nacije može biti samo jedan a to je "Vođa". "Vođa" je "natčovjek", spasilac nacije, koji svoje vodstvo temelji na principu apsolutne discipline i autoriteta kojem se svi moraju podvrgavati. Vođa je šef vlade i vođa fašizma. "Pravna inkarnacija nacije" je **država**. Ona je, kako Musolini ističe, "jedan apsolut pred kojim su individue i grupe relativ". Ili: "Jer za fašizam sve je u državi i ništa ljudsko ili duhovno ne postoji i, utoliko, manje ima vrijednosti izvan države"; "sve u državi, ništa izvan države, ništa protiv države"; "ti nisi ništa, država je sve", itd.

Partija je predstavljena "jedinom" političkom organizacijom koja ostvaruje misiju Države-Nacije. U manifestu partijske direkcije od 21.11.1921. godine stoji da partija tumači "najviše interese nacije" te, stoga, može da "zamijeni državu", uvijek "kad se ova bude pokazala nesposobnom da se suprotstavi i potuče uzročnike i faktore unutrašnjeg razlaganja načela nacionalne solidarnosti". Partija vlada nacijom: "Jedna partija koja je totalitarna vlada nacijom - nova je činjenica u istoriji". Organizacioni oblik

---

¹⁰ U Rimu je "*fašio*" predstavljao simboličku oznaku sjedinjavanja svih nacionalnih elemenata u jednu moćnu i snažnu silu, a to je jaka i snažna država. Preuzimajući taj simbol fašizam mu je davao značenje snažne i čvrste države ("*stato totalitario*").

ostvarenja integracije nacije i usklađivanje interesa između rada i kapitala preko fašističke države, je - *korporativizam*. Klasni egoizam trebalo je nadomjestiti "nacionalnim jedinstvom", te, otuda, značaj korporacija. "Nacionalno jedinstvo" i "nacionalni interesi" ostvaruju se i preko mehanizama *vanjske politike*: rata, kolonijalizma i imperijalizma. Da bi nacija ostvarila svoje "istorijske granice" (tj. granice "*Imperium Romanum*"), ona mora da "živi opasan život", ("*vivere pericolosamente*"). Nacija mora da razvija rat "čija je vrijednost iznad svega i svih". Fašizam negira koncepciju pacifizma: "Samo rat, napominje Musolini, uznosi do vrhunca napregnutosti sve ljudske energije i utiskuje pečat plemenitosti narodima, koji imaju hrabrost da mu se izlože". I dalje: "Jedna doktrina koja unaprijed polazi od utvrđenog postulata mira, jeste strana fašizmu"! Stoga je "vaspitanje za borbu" poimanje opasnosti koje ona donosi, jeste jedan novi stil italijanskog života".¹¹

Osjećanja mržnje i potrebe za ratom, osnovica je tzv. "*filozofije žrtvenog jarca*" a njena propaganda bila snažan mehanizam proizvodnje kolektivnih stereotipa i kolektivne psihoze kao opravdanja agresije, imperijalizma i genocida. Prema tome, osnovu ideologije fašizma čini glorifikacija nacije koja svoj izraz ima u totalitarnoj državi i Vođi kao "zaštitniku", partiji kao "tumaču nacionalnog interesa, u minorizaciji i negaciji čovjeka, slobode i demokratije. Takođe, fašizam se odlikuje negacijom mira i ravnopravnosti među ljudima i nacijama, apologijom rata, militarizmom i imperijalizmom.

Suprotstavljajući se racionalizmu, prosvjetiteljstvu, liberalizmu i marksizmu, fašisti su mislili da se nacionalna zajednica ostvaruje oblikovanjem monolitnog jedinstva: jednog vođe, jedne partije, jedne ideologije i jedne nacionalne volje. Time je zapravo ostvario osnovne uslove ukidanja političkih sloboda. Fašistički režim je surovo proganjao političke protivnike zabranivši postojanje političkih partija sem fašističke (*Partito nazionale fascista*). U tom smislu su i formirane borbene jedinice koje su kao svoj simbol nosile snop pruća (*fascies*) sa sjekinom u sredini.

U fašističkoj ideologiji i praksi *fašistička država* je „volja za moći i za vlašću“; ona je „apsolut pred kojim su individue i grupe relativ“, odnosno, ona je „oblik najviše i najmoćnije sile koja „ograničava sferu tzv. lične slobode“ – kaže Musolini i ističe: „Mi smo dakle u državi koja kontroliše sve snage koje djeluju u grudima nacije. Kontrolišemo političke snage, kontrolišemo moralne snage, kontrolišemo ekonomske snage, dakle, mi smo

---

¹¹ Musolini, *O korporativnoj državi*, Beograd, 1937.

u sadržajem ispunjeno korporativnoj državi fašizma“. I, konačno, „za fašizam je sve u državi, izvan države ne postoji ništa ljudsko ili duhovno...U tom smislu fašizam je totalitaran, tumači, razvija i vlada cijelim narodnim životom“. Kao reakcioni i totalitarni „*Weltanschauung*“ i poredak fašizma je predstavljao negaciju: čovjeka i slobode, demokratije, istine i pravde. **Pravno područje** upravo je primjer koji potvrđuje prethodni stav. Iako je postojalo fašističko zakonodavstvo, ipak se može reći da je fašizam voluntaristički nastojao da se uzdigne iznad zakona. „Pravo ne postoji!“- kaže Musolini, dodajući: „Postoji samo sila. Riječ je dakle, jedino o tome da se akumulira što više moći“. Nije pravo nego su vlast i moć nešto na čemu fašizam insistira. Državni autoritet je jedini stvarni autoritet, izvor svakog prava. Fašizam je negacija stvarne demokratije. Za fašizam je „demokratija“ pojava koja se, prema „firer-principu“, može identifikovati sa idejom vođe, države i „voljom Jednog“. U samoj zakletvi fašističkoj partiji svaki član se morao obavezati na slijedeće: „Zaklinjem se u ime Boga i Italije, da ću slijediti sve zapovijedi *Ducea*, i da ću sa svim snagama koje mi stoje na raspolaganju, a ako je potrebno i svojom krvlju, služiti stvari fašističke revolucije.“

Nacizam – osnovnu *strukturu ideologije* čini nekoliko kategorija i fenomena kao što su: rasa, antisemitizam, "filozofija života" i teorija "životnog prostora", "firer-princip", itd.¹²

Nastojeći da ideološki princip *rasizma* suprotstavi konceptu "nacije", "demokratije" i liberalizma, Hitler piše: "Nacija je politički izraz demokratije i liberalizma. Moramo se otarasiti te lažne konstrukcije i na njeno mjesto staviti rasno shvaćanje... S rasnom koncepcijom nacionalsocijalizam može provesti svoju revoluciju i preokrenuti svijet".

Odbacujući judeo-hrišćansku i prosvjetiteljsku tradiciju, nacizam je nastojao da stvori novi svjetski poredak zasnovan na rasnom nacionalizmu. "Sve velike kulture u prošlosti nestale su, ističe Hitler, samo zato što su, u početku kreativne, rase izumrle od trovanja krvi. Država koja u ovom dobu rasnog trovanja posveti sebe brizi o svojim najboljim rasnim elementima, mora jednoga dana da postane gospodar Zemlje".

Suprotstavljajući se liberalizmu i marksizmu kao "jevrejskoj izmišljotini", Hitler je govorio o novoj revoluciji koja će "sa idejom rase" snažno "nositi svoju revoluciju i dati novi oblik svijetu". Ta Hitlerova "revolucija" treba da stvori "Njemačko carstvo" koje će zadati "smrtni udarac" nazadnoj "liberalnoj civilizaciji". U tom smislu je rekao da će

---

¹² N. Smailagić, *Historija političkih doktrina*, t. II, „Naprijed“, Zagreb, 1970.

pokoriti Rusiju, uništiti komunizam i svesti na roblje "podljude Slovene" - "masu rođenih robova koji osjećaju potrebu za gospodarem".

Da bi se održala „*rasna čistoća*“ neophodno je da se ostvari proces „regeneracije rase“. Rasna „čistoća“ je pretpostavka „očuvanja“ i „napredovanja“ rasa a u tom pogledu je *židovstvo* „destruktivno tijelo“ u „njemačkom organizmu“. Nacistička ideologija antisemitizma temeljila se na tezama: da „židovstvo“ karakteriše lažni humanizam i pacifizam, egoizam i mržnja, nagon za samoodržanjem, nedostatak vlastite kulture i idealističkih ideja i, u tom smislu, židovstvo razara nacionalnu privredu i rasni identitet Nijemaca.

Dva su bila cilja koja je sebi Nationalsocijalistička njemačka radnička partija (NSDAP) bila postavila, a koje je i Hitler u svojoj knjizi *Mein Kampf* (*Moja borba*) izložio: istrebljenje Židova i osvajanje „životnog prostora“ na Istoku.

Nacisti *odbacuju liberalni koncept i dostojanstvo pojedinaca* kao i njihovu političku slobodu stvorenu kroz parlamentarne institucije. Oni su se zalagali za kolektivističku ideologiju kojom se ostvaruju interesi naroda, rase. Prema Hitlerovom mišljenju, glavni princip nacizma "jeste da se napusti liberalni koncept pojedinca i marksistički koncept čovječanstva, i da se on zamijeni sa *Volk* zajednicom, ukorijenjenom u duši i tlu i ujedinjenom vezama zajedničke krvi".

Maniheistički dijeleći ljude, narode, nacije i rase na "više" i "niže", Hitler je snažno podržavao socijaldarvinističku ideju "borbe za opstanak". Ovaj sukob za njega je bitan i poželjan jer, prema njegovom mišljenju, omogućava superiornim rasama vlast nad inferiornim rasama. A kao "viša" rasa Nijemci imaju "prirodnu moć" da osvoje i podvlaste druge rase. Time će Njemačka stvoriti svoj *Lebensraum*, tj. životni prostor šireći se na račun rasno "inferiornih naroda" - Slovena posebno, ali, naravno, i drugih ne-arijevskih naroda.

Jevreje je Hitler smatrao najgorim neprijateljem Njemačke. Maniheistički je posmatrao svijet i odnose među narodima i rasama, i sve što je "dobro" povezivao je za Nijemce, a sve što je "zlo" - za Jevreje. "Dva svijeta sučeljena jedan drugom: božji ljudi i ljudi satane! Jevrejin je antičovjek, stvorenje jednog drugog boga. On mora da je potekao iz nekog drugog korijena ljudskog roda. Ja postavljam Arijevca i Jevrejina jednog iznad drugog i jednog protiv drugog".

Što se tiče koncepta vanjske politike nacizma, on je imao svoju osnovu u teoriji "*životnog prostora*" prema kojoj je život nacije zavisao od prostora a s obzirom da postojeći prostor nije dovoljan, narod ima pravo na

svoj životni prostor. "Samo dovoljno veliki prostor na ovoj zemlji osigurava slobodu jednom narodu", kaže Hitler. Interesovale su ga ideje, koje je mogao samo politički da iskoristi, uopšte ga nisu interesovali istina, nauka, razum. Vjerovao je da će uz pomoć socijaldarvinističkih, antisemitskih, antidemokratskih, antimarksističkih i antimodernističkih ideja omogućiti stvaranje njemačke imperije kojom će vladati arijevska rasa.

U tom pogledu je politička funkcija *države* sadržana u nastojanju očuvanja tzv. "rasnih praelemenata" koji stvaraju dostojanstvo jednog "višeg ljudstva" ("arijevstva"). Država je moć, a s obzirom da u društvu nema jednakosti, onda država mora obezbijediti rukovodstvo najboljima. Tako ona obezbjeđuje političku funkciju aristokratskog selekcioniranja ljudi. Demokratiji, koja je, prema mišljenju nacističkih ideologa i vođa, jedna "judeizirana ustanova", nacizam suprotstavlja tzv. "germansku demokratiju" koja se manifestuje u, kako Hitler kaže, "slobodnom izboru vođe koji je obavezan preuzeti punu odgovornost za sve što radi. U njoj nema glasanja po principu većine po pojedinim pitanjima, već samo određivanje pojedinaca koji će zatim svoju odluku jamčiti svojom imovinom i životom". I dalje: "autoritet svakog vođe prema potčinjenima i odgovornost prema pretpostavljenima". Nacizam je utemeljen na tzv. "*firer-principu*" koji je shvaćen kao osnova jedne hijerarhijske piramide preko koje je narod sastavljen sa državom. U tako organizovanoj piramidi svi su se morali pokoravati volji „nacije“ na čijem je vrhu bio – „Firer“.

U ovakvoj ideološkoj i političkoj konstrukciji *pravo* je izvedeno iz koncepta arijevtva. Pravo je ono što arijevci voluntaristički i subjektivno smatraju da je "pravo". Ono, dakle, isključuje građansku jednakost i pravnu sigurnost individua. Rasistički, nacionalsocijalistički stavovi utemeljiće i zakonodavstvo nacističke "pravne države" u kojoj "građanin može biti samo onaj ko je sunarodnik, sunarodnik može biti samo onaj ko je njemačke krvi bez obzira na religiju; Jevrejin, ne može biti sunarodnik". Na zasjedanju 15. septembra 1935. godine donesen je Nirnberški rasni zakon (*Zakon o građanstvu Rajha*) u kojem stoji: "građanin Rajha jeste samo onaj državljani koji je njemačke ili srodne krvi, a koji svojim ponašanjem dokazuje da je spreman i sposoban da vjerno služi njemačkom narodu i Rajhu". U *Zakonu o zaštiti njemačke krvi i njemačke časti* piše da "Jevrejin ne može biti državljani Rajha. On ne raspolaže pravom glasa u političkim pitanjima; on ne može vršiti javne funkcije", te da je zabranjen brak "između Jevreja i državljana koji su njemačke ili srodne krvi". Jevreji su proglašeni „građanima sa ograničenim pravima“ i stoga im je oduzeto državljanstvo.

Zakoni su pravni dio nacističkog ideološkog koncepta „konačnog rješenja“ Židovskog pitanja, tj. masovnog uništavanja Jevreja. *Zakonom o vlasti* u Njemačkoj su ukinuti pravo na okupljanje, sloboda štampe, a cjelokupnu vlast je Hitler prisvojio. Zatim je zabranjen rad političkim partijama, sindikatu, čime je uslijedio progon nelojalnih pisaca, umjetnika i naučnika, a njihova djela kao „nepodobnih“ pisaca su javno spaljivana. Nelojalnima je oduzimano državljanstvo, onemogućavan rad; bili su građani „drugog reda“ i kao takvi deportovani u koncentracione logore.

Nacionalsocijalistička ideologija ističe da je **nacistička država** ona država koja čuva „rasnu čistotu“ i zato su u njoj zabranjene političke partije osim nacionalsocijalističke, zabranjene je rad opoziciji i njihovim udruženjima, ukinuto je nezavisno sudstvo, a glorifikovano krivično pravo u kojem je predmet inkriminacije sve ono što je „suprotno zdravom narodnom osjećanju“.

Bez obzira na tip i ideološki predznak, u svim totalitarnim državama ne postoje parlamenti, zakoni, nezavisno sudstvo, slobodni građani, ljudska prava i slobode. Za totalitarne države je karakteristična **kvazilegalnost** koja se manifestuje u pojavama kao što su: nepoštivanje ustavnosti zakonitosti, negacija i nedjelotvornost ljudskih prava, nepridržavanje pravila procedure, primjena „širokog tumačenja“ zakonodavstva, ideologizacija prava, odnosno podređenosti prava dominantnoj ideologiji.

Takođe, i **kvazilegitimnost** je karakteristika totalitarne države jer legitimitet ne izvire iz volje biračkog tijela i demokratski izabranog predstavničkog tijela, već iz „milinarističke vizije društvenog razvoja“ kao, na primjer, iz nacističke ideološke priče o „hiljadugodišnjem Rajhu“, socijalističke o „istorijskoj misiji radničke klase“, fašističke o „*Imperium Romanum*“, i sl.

Sve to pokazuje da u totalitarnoj državi postoji «**totalitarno pravo**» (Podgorecki) kao „pravo“ kojeg karakteriše postojanje temeljne norme kao izvorišta (izvorište prava je oličeno u političkoj volji harizmatskog vođe i moćne političke partije i partijskog vrha). Pravo je podređeno političkoj moći (parlament i druge pravne institucije su podređene političkoj volji); pravo postaje disfunkcionalno jer se brzo mijenja i prilagođava ideološkim i političkim potrebama partijsko-državnog vrha. Ustav postaje nevažan; on je samo retorički dokument. U birokratizovanom i totalitarizovanom društvu pravosuđe je nesamostalno, nefunkcionalno i zavisno, tj. pravno je marginalizovano, zavisno i politički instrumentalizovano. Karakteristična je primjena strogih sankcija prema onima koji nisu poštovali norme i zato su proglašavani «saboterima» i «državnim neprijateljima» i, takođe, karakteri-

stična je manipulacija pravnim tehnikama, koja je u funkciji «socijalnog inženjeringa», manifestovana, na primjer, u represiji nad «disidentima» - korištenjem psihijatrijskih metoda, ili je manifestovana u progonu «disidenata» i «kritičara» zbog «huliganstva» i «parazitizma».¹³

---

¹³ D. Vrban, *Sociologija prava: uvod i izvorišne osnove*, „Golden Marketing-Tehnička knjiga“, Zagreb, 2006, s. 241-245.